

К. Ю. Раковець, науковий співробітник
Дніпропетровського НДІСЕ

СУДОВО-ЕКОНОМІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ СТОСОВНО ВИЯВЛЕННЯ ОЗНАК ФІКТИВНОГО БАНКРУТСТВА ПІДПРИЄМСТВ

Розглянуто питання щодо інституту банкрутства та однієї з його похідних – фіктивного банкрутства. Розкрито основні критерії й поняття, способи вчинення зловживань з боку боржників і кредиторів. Указано шляхи вдосконалення ефективної протидії фіктивному банкрутству.

Рассмотрен вопрос, касающийся института банкротства и одной из его производных – фиктивного банкротства. Раскрыты основные критерии и понятия, способы совершения злоупотреблений со стороны должников и кредиторов. Указаны пути усовершенствования эффективного противодействия фиктивному банкротству.

Формування економіки України в напрямку ринкових відносин і стрімкий розвиток світових процесів глобалізації сприяли виникненню нових функцій держави, у тому числі щодо захисту усіх суб'єктів права власності й господарювання. З'явилися раніше невідомі українському суспільству правові інститути, що регулюють правовідносини в цій сфері. Одним із таких став інститут банкрутства. За своєю суттю банкрутство як цивільно-правова категорія є невід'ємною частиною ринкової економіки, природним процесом конкурентної боротьби.

Державна статистика свідчить про те, що з часу набрання чинності Закону України «Про банкрутство»¹ через процедуру банкрутства пройшло понад 80 тис. підприємств. У процесі банкрутства набули поширення порушення законодавства, що його регулює, факти фіктивного банкрутства, доведення до банкрутства та вчинення незаконних дій у разі банкрутства, що й визначає актуальність цієї проблеми.

Закон України «Про банкрутство» визначає такі критерії та поняття:

— *банкрутство* – визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури;

— *суб'єкт банкрутства (банкрут)* – боржник, неспроможність якого виконати свої грошові зобов'язання встановлена господарським судом. Суб'єктами банкрутства не можуть бути

¹ Див.: Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : Закон України від 14 трав. 1992 р. № 2344-ХІІ // Відом. Верхов. Ради України. — 1992. — № 31. — Ст. 440.

відокремлені структурні підрозділи юридичної особи (філії, представництва, відділення тощо);

— *неплатоспроможність* – неспроможність суб'єкта підприємницької діяльності виконати після настання встановленого строку їхньої сплати грошові зобов'язання перед кредиторами, у тому числі із заробітної плати, а також виконати зобов'язання щодо сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування та інші види загальнообов'язкового державного соціального страхування, податків і зборів (обов'язкових платежів) не інакше як через відновлення платоспроможності;

— *фіктивне банкрутство* – завідомо неправдива офіційна заява громадянина – засновника або власника суб'єкта господарської діяльності, а також службової особи суб'єкта господарської діяльності та громадянина – суб'єкта підприємницької діяльності про фінансову неспроможність виконати вимоги з боку кредиторів і зобов'язання перед бюджетом;

— *доведення до банкрутства* – умисне, з корисливих мотивів, іншої особистої заінтересованості або в інтересах третіх осіб учинення власником або службовою особою суб'єкта господарської діяльності дій, що призвели до стійкої фінансової неспроможності суб'єкта господарської діяльності;

— *приховуване банкрутство* – умисне приховування стійкої фінансової неспроможності шляхом подання недостовірних відомостей у разі, якщо це завдало великої матеріальної шкоди.

Виявлення ознак фіктивного банкрутства підприємств – один з актуальних напрямків дослідження, що належать до завдань судово-економічних експертиз.

Згідно з п. 2 ст. 215 ГК України фіктивним банкрутством визнається завідомо неправдива заява суб'єкта підприємництва до суду про нездатність виконати зобов'язання перед кредиторами та державою. Установивши факт фіктивного банкрутства, тобто фактичну платоспроможність боржника, суд відмовляє йому у задоволенні заяви про визнання банкрутом і застосовує санкції, передбачені законом. У ст. 218 КК України передбачено, що завідомо неправдива офіційна заява громадянина – засновника (учасника) або службової особи суб'єкта господарської діяльності, а так само громадянина – підприємця про фінансову неспроможність виконання вимог з боку кредиторів і зобов'язань перед бюджетом, якщо такі дії завдали великої матеріальної шкоди кредиторам або державі, караються штрафом від семи сот п'ятдесяти до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років. За ст. 218–222 КК матеріальна шкода вважається великою, якщо вона в п'ятсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Згідно з п. 3.2.2.11 ст. 3 наказу Міністерства економіки України¹ фіктивним може бути визнано банкрутство в разі, якщо підприємство-боржник (за наявності в нього на це можливості) не задовольнило вимоги кредиторів і зобов'язання перед бюджетом у повному обсязі на момент його звернення до господарського суду із заявою про визнання своєї неплатоспроможності. Для того щоб зробити відповідний висновок, необхідно визначити коефіцієнт покриття шляхом зіставлення розміру оборотних активів підприємства та його довгострокових і поточних зобов'язань. При цьому до складу довгострокових і поточних зобов'язань слід віднести як основну суму боргу, так і відсотки, штрафи, пені та неустойки щодо цього боргу в разі, якщо вони зазначені в стандартах бухгалтерського обліку або є рішенням суду про їхнє стягнення. У разі, коли на підприємстві коефіцієнт покриття перевищував одиницю при нульовій або позитивній рентабельності, це може свідчити про наявність ознак фіктивного банкрутства на ньому.

Під час виявлення ознак фіктивного банкрутства необхідно враховувати наявність офіційної заяви власника або службової особи підприємства-боржника до господарського суду щодо порушення провадження в справі про банкрутство стосовно цього підприємства, на підставі якої винесено відповідну ухвалу суду, та фактичної можливості задоволення вимог кредиторів, у тому числі зобов'язань перед бюджетом, у повному обсязі на момент звернення до суду.

У процесі здійснення аналізу для виявлення ознак фіктивного банкрутства необхідно дослідити такі показники станом на дату визнання боржника неплатоспроможним, станом на початок та кінець періоду, який аналізується: коефіцієнт покриття; рентабельність продукції; забезпечення зобов'язань боржника всіма його активами. Джерелом інформації для дослідження вказаних показників є баланс підприємства (форма № 1).

Аналіз справ про банкрутство свідчить про те, що зловживають інститутом банкрутства як боржники, так і кредитори. Зловживання з боку боржників полягають у тому, що вони намагаються ухилитися від сплати своїх грошових зобов'язань, при цьому вдаються до умисних, фіктивних банкрутств, зменшують конкурсну масу. Суспільна небезпечність цих дій полягає не тільки в тому, що вони порушують інтереси конкретних осіб, а й у тому, що підбивають основи позики й кредиту.

Найбільш типовими способами зловживань з боку боржників є такі:

— ухилення від сплати податків через банкрутство. Широкі можливості для цього надає мораторій на задоволення вимог кре-

¹ Див.: Про затвердження Методичних рекомендацій щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства : наказ Мінекономіки України від 19 січ. 2006 р. № 14 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://search/ligazakon.ua/...>

диторів, на час дії якого зупиняється виплата боржником податкових зобов'язань, і до нього не застосовуються податкові санкції;

— виведення активів підприємства-боржника або незаконне їхнє заміщення. Цьому сприяє непрозорість процедури оцінювання та реалізації активів боржника, які в ході банкрутства дають можливість для виведення в іншу структуру, підконтрольну керівництву чи власникам боржника (наприклад, ціна ліквідного майна боржника може бути дуже занижена). Таке майно, як правило, реалізується «своїй» структурі боржника практично за безцінь. Вигоду від цього можуть отримати керівники боржника, які не є його власниками, але своїми діями фактично призвели підприємство до умисного банкрутства.

Аналіз судово-слідчої практики свідчить, що найчастіше при банкрутстві реалізуються схеми, які передбачають акумулювання всіх пасивів на підприємстві-боржнику з метою збільшення його неплатоспроможності та виведення його активів на новостворене підприємство ще до початку процедури банкрутства.

Зловживання з боку кредиторів полягають у тому, що вони прагнуть не одержати борг, а незаконно перехопити управління бізнесом боржника чи незаконно довести його до банкрутства, аби за невивиправдано низькою ціною скупити його активи, тобто прагнуть переділу власності. Суспільна небезпечність цих дій полягає в тому, що вони знижують інвестиційну активність у державі, оскільки інвестиції можуть бути незаконно захоплені.

Найбільш типовими способами вчинення зловживань з боку кредиторів є такі:

— використання банкрутства як інструмента в корпоративній конкуренції. Так, інвестор, скупивши борги підприємства й обравши найсприятливіший момент, може ініціювати процедуру банкрутства та призначити свого арбітражного керуючого, через якого надалі контролюватиме всю діяльність і фінансові потоки боржника;

— штучне збільшення заборгованості та ініціювання процесів банкрутства з метою придбання в подальшому майна.

Слід зазначити, що існують недоліки в правовому регулюванні інституту банкрутства в Україні. Зокрема, є прогалини в законодавстві в частині неузгодженості норм чинного кримінального права з нормами цивільного та господарського права. Також, на думку деяких фахівців, формули та показники Методики, за допомогою якої робляться висновки, не завжди можна застосувати в теперішніх економічних умовах. Дані, отримані за їхньою допомогою, не несуть у собі змістовної інформації. На фоні Методики Мінекономіки України суттєвим кроком уперед видаються Методичні рекомендації Державної податкової адміністрації України стосовно виявлення та розкриття фіктивного банкрутства, які

адресовані податковій міліції¹. Ефективній праці державних органів з виявлення фіктивного та умисного банкрутства стає на ваді й те, що в них не завжди є повноваження витребувати необхідні фінансові та господарські документи підприємств-банкрутів, їхню договірну документацію, а також проводити зустрічні перевірки контрагентів.

Крім експертних установ, виявляти ознаки фіктивного банкрутства повинні також арбітражні керуючі. Згідно із Законом вони повинні проводити відповідний аналіз на початковій стадії банкрутства – на стадії розпорядження майном. При визначенні ознак банкрутства арбітражні керуючі також використовують Методику Мінекономіки.

Судово-економічна експертиза є важливим пластом доказів у судовому процесі щодо встановлення ознак фіктивного банкрутства, який дозволяє суду виявити та формально закріпити факт або відсутність складу злочину. У результаті проведеної експертизи правоохоронні або судові органи можуть, спираючись на законні підстави у формі методологічно обґрунтованого висновку судового експерта, прийняти мотивоване рішення в кримінальній чи арбітражній справі.

З метою сприяння ефективній протидії фіктивному банкрутству, доведенню суб'єктів господарювання до банкрутства та незаконним діям у разі банкрутства доцільно вдосконалювати законодавчу базу й застосування її норм.

¹ Див.: Гега П. Т. Деякі особливості банкрутства в Україні та недоліки правового регулювання / Боротьба з організованою злочинністю і корупцією / П. Т. Гега [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://mndc.naiu.kiev.ua/Gurnal/10text/g10_18.htm.